

COBRA RECORDS

Osiris Trio

Olivier Messiaen

Quatuor pour la fin du temps

Harmen de Boer - clarinet

Dmitri Shostakovich

Seven romances after poems by
Alexander Blok, opus 127

Charlotte Riedijk - soprano

It is tempting to link Dmitri Shostakovich's (1906 - 1975) opus 127, *Seven Romances* after poems by Alexander Blok (1967), to the *Quatuor pour la fin du temps* which Olivier Messiaen (1908 - 1992) completed a quarter century earlier. The unusual setting of both pieces - the piano-trio expanded respectively with voice and clarinet - and the multiple movement form in which the different combinations that these settings allow, are used alternately. Such manner of composing is unprecedented in chamber music repertoire. These pieces should be considered among the best works by Messiaen and Shostakovich.

Considering that both pieces were created during extremely difficult times, and taking into account their programmatic design, one could safely suggest that there is ample ground to speculate on a possible bond.

The origins of *Quatuor pour la fin du temps* are exceptional. Messiaen composed the piece in captivity; it was premiered on January 15, 1941 in Stalag VIII A, a camp in what was once the eastern part of the German Reich. "Never has my music been listened to with more attention and understanding as during that occasion", the composer would later say. The thought of five thousand numbed prisoners of war and their guards listening to the composer and three fellow POW's perform this piece on second-rate instruments, lends a mythical meaning to this work.

However, *Quatuor* cannot solely be understood by the conditions under which it came to life. Nothing less than the end of times is heralded, moreover Messiaen uses techniques that would return in his later work. In *Quatuor* a blackbird and a nightingale appear for the first time and with that many of the other birds that would permeate Messiaen's later work. The parallel use of tonal systems originating from both Indian and Gregorian traditions as well as Western tradition, a sophisticated variation of mono- and polyphony, a combination of harmonic changes and extreme tempi, the association of sound and color, the play of rhythmic layering. For the very first time all musical components are present which will make Messiaen one of the greatest composers of his time.

Yet, to see *Quatuor* as a mere blueprint of his later work does not do justice to the experience it gives the listener. While it is one of the first pieces Messiaen did not write for a church but for a concert hall, it is an expression of unshakable piety. The score's prologue and the titles of the various parts refer to chapter X of Saint John the Divine's Apocalypse. An angel, preceded by seven trumpets announces the end of times. Birds celebrate our earthly existence; it has the colors of a rainbow but also holds the abyss in which a human being can live in total isolation. What follows is a hymn to the eternity of Jesus Christ. Accompanied by a flourish of trumpets and chimes, Messiaen announces that the Word was made flesh, Jesus Christ is immortal!

For a brief moment Alexander Blok (1880-1921) was one of Russia's most celebrated poets, but the comparison in one of his poems of twelve Red Guards and their foreman to Jesus Christ and his twelve apostles, earned him an uncomfortable position in revolutionary circles. Perhaps for this reason he spoke to the imagination of the frail Dimitri Shostakovich. Recuperating from a heart attack and spent by muscular disease, for months the composer wasn't able to put a note on paper. In the winter of 1966 he recovered when reading Blok's poetry. At the request of Mstislav Rostropovich he composed the music for the first poem for soprano and cello, to be performed by the cellist himself and his wife Galina Vishnevskaya. "But when I started the second song, I suddenly needed a piano, and then a violin..." Shostakovich later explained the unusual setting of this cyclus. It is only in the last song that we hear the soprano and other instruments simultaneously. A climax that could be appreciated as the credo of the then 60-year old composer.

The *Seven Romances* after poems by Alexander Blok bear witness to one of the most difficult moments in the composer's life. The suite's restrained form and expression can compete with the *Quatuor*. Did Messiaen inspire Shostakovich? There is no indication of this. Moreover, the music by this French master was banned by Stalin's guard dogs and could not have penetrated into the Soviet Union. But why ban something that is unknown? Could it be that Shostakovich and his

colleagues were aware of Messiaen's work?

However different in their musical prose, both Shostakovich and Messiaen admired Alban Berg, composer of the *Lyric Suite*, a string quartet in six movements (1926). Likewise, as we now know, a work of fierce expression containing a hidden message about unrequited love. Amongst Messiaen's few possessions during his captivity was the score of this *Lyric Suite*. In the last measures of Shostakovich's songs the barren quarter notes of the piano unwittingly remind us of the viola's last notes in Berg's *Suite*.

Such associations are inevitably provoked by jointly presenting these landmarks of 20th century chamber music. Hopefully it will inspire further historical inquiry. Notwithstanding, one could be contented with the mere idea that under the most extreme conditions, music can bring solace, both for the listener as well as for its creator.

Renee Jonker
(translation: Arnoud Hekkens)

Seven poems by Alexander Blok

Ophelia's song

*When you bade your sweet maiden farewell,
My friend, you vowed to love me!...
And to keep your promise
When departing for realms unloved!...*

*There, beyond happy Denmark
Your shores are lost in the gloom...
As an angry, chattering wave
Washes the tears from the cliff...*

*My sweet warrior will not return
All clothed in silver...
His ribbon and black feather
Will flutter sadly in the grave...*

Gamayun, the prophetic bird

*Over the smooth surface of endless waters
Shrouded in the purple of a sunset,
A bird prophesies and sings
Too weak to lift its agitated wings...*

*It prophesies the yoke of evil Tartars.
It prophesies bloody executions.
Earthquakes, hunger and conflagration.
The power of the wicked, the death of the righteous.*

*Haunted by a premonition of horror,
It's beautiful face burns with love.
And yet from lips congealed with blood
Resounds prophetic truth...*

We were together...

*We were together, I remember...
The night fretted and the violin sang...
At that time you were mine.
More beautiful by the hour...*

*Through softly murmuring streams.
Through the mystery of a woman's smile,
A kiss was aiming at the lips,
And the strains of a violin were aiming at the heart!...*

The city sleeps

*The city sleeps, wrapped in darkness,
The street lights barely glint...
There, far away, beyond the Neva,
I see the first gleam of the sun.*

*In this distant reverberation,
In this mirroring of light
Is hidden the awakening,
For me, of sad days...*

Storm

*Oh, how madly outside my window
The savage storms roar and whirls.
Clouds sweep by, the rain pours down,
The wind howls and falls!*

*The night is terrible! On such a night
I pity those who have no shelter
As my compassion drives me out
Into the arms of cold dampness!...*

*To fight the darkness and the rain,
To share the fate of those who suffer...
Oh, how madly outside my window
The wind rages its weary last!*

Mysterious signs

*Mysterious signs flare up
On a blank sleeping wall.
Red and golden poppies
Weigh down upon my dreaming.*

*I take refuge in the caves of the night
And do not remember the grim miracles.
At dawn blue chimeras
Gaze out from the mirror of glaring skies.*

*I escape into moments of the past,
I close my eyes in fear.
On the pages of a fading book
Lies the golden braid of a maiden.*

*Over me the sky is already low,
A dark dream weighs down upon my chest.
The end ordained for me draws near,
And war and conflagration lie ahead.*

Music

*At night, when anxiety falls asleep,
And the city disappears in the darkness.
Oh, how much music is with God.
And what sounds there are on earth!*

*What does the storm of life mean when your
Roses bloom for me and gleam!
What are human tears,
When the sunset glows!*

*Accept, oh Queen of the universe.
Through blood, through suffering, through death
The foamy goblet of the last passion
From your unworthy slave.*

The **Osiris Trio** was founded in 1988 and consists of Ellen Corver (piano), Larissa Groeneveld (cello) and Peter Brunt (violin). Four years after its founding the Osiris Trio won the *Philip Morris Finest Selection Prize*. In 1997 the trio received the prestigious *Annie Bosboom Reward* in support of its international career.

The **Osiris Trio** has toured extensively in Europe, the United States and South Africa. It performed at some of the world's main stages - Cologne, London, Vienna, Stockholm and Chicago - as part of the series *Rising Stars*, concluding with a successful debut at Carnegie Recital Hall in New York City. Its repertoire ranges from Haydn to contemporary pieces, of which many were commissioned by the **Osiris Trio**.

The soprano **Charlotte Riedijk** gained recognition as interpreter of contemporary music as well as the classical repertoire and opera.

Charlotte Riedijk

She performed, amongst others, with the Ensemble Intercontemporain, Ensemble Modern, the WDR Symphony Orchestra in Cologne, and the Asko Ensemble. Her repertoire ranges from Beethoven to Berg and Crumb. Riedijk sang the roles of Susanne in *Le Nozze di Figaro*, Despina in *Così fan Tutte* by Mozart, and Euridice in Gluck's *Orfeo et Euridice*. At the 1999 Holland Festival she performed the role of Anna Charlier at the premiere of Torstensson's opera *The Expedition*. Riedijk will sing this role again with the Royal Philharmonic Orchestra of Stockholm.

Harmen de Boer, clarinet, studied with Jolle Huckriede at the Royal

Harmen de Boer

Ellen Corver

Conservatory in The Hague and with George Pieterse at the Sweelinck Conservatory of Amsterdam. Since 1981 he has been solo clarinetist for the Radio Symphony Orchestra in Hilversum. As a soloist he has performed with the Radio Chamber Orchestra, Nieuw Sinfonietta Amsterdam and the Netherlands Windensemble of which he is first clarinetist.

Harmen de Boer has recorded repertoire by Mozart, Gorecki, Stravinsky and Bernstein on CD. He is a member of the Fodor Quintet and has a principal teaching position at the Sweelinck Conservatory of Amsterdam.

Larissa Groeneveld

Peter Brunt

Het Osiris Trio bestaat uit Ellen Corver (piano), Larissa Groeneveld (cello) en Peter Brunt (viool) en werd in 1988 opgericht. Vier jaar later werd het Osiris Trio de *Philip Morris Finest Selection* prijs toegekend en in 1997 ontving het de *Annie Bosboom Prijs* van het Kersjes van de Groenekanfonds ter ondersteuning van de internationale loopbaan van het ensemble.

Het **Osiris Trio** gaf concerten door vrijwel geheel Europa, in Zuid-Afrika en in de Verenigde Staten. In de serie *Rising Stars* was het te gast op de belangrijkste podia van Keulen, Londen, Wenen, Stockholm, Chicago en New York. Het repertoire van het trio reikt van

Haydn tot en met hedendaagse composities, waarvan een groot aantal geschreven werd in opdracht van het trio.

De sopraan Charlotte Riedijk verwierf zich een naam als vertolkster van zowel hedendaagse muziek als het klassieke concertrepertoire en opera. Zij trad onder meer op met het Ensemble Intercontemporain, het Stockholm Radio Symfonie Orkest, Ensemble Modern, het Symfonie Orkest van de WDR in Keulen, het Asko Ensemble in repertoire variërend van Beethoven tot Berg en Crumb.

Charlotte Riedijk zong onder meer de rol van Susanna in *Le Nozze die Figaro*, Despina in *Così fan Tutte* van Mozart en Euridice in *Orfeo et Euridice* van Gluck. In het Holland Festival van 1999 vertolkte zij de rol van Anna Charlier bij de concertante première van de opera *De Expeditie* van Torstensson. Ze zal dat

in 2001 opnieuw doen met het Koninklijk Filharmonisch Orkest van Stockholm.

Harmen de Boer studeerde klarinet bij Jolle Huckriede aan het Koninklijk Conservatorium in Den Haag en bij George Pieterse aan het Sweelinck Conservatorium in Amsterdam. Sinds 1981 is hij als soloklarinettist verbonden aan het Radio Symfonie Orkest in Hilversum. Hij soleerde onder meer met het Radio Kamer Orkest, Nieuw Sinfonietta Amsterdam en het Nederlands Blazersensemble, waaraan hij als eerste klarinettist is verbonden. Harmen de Boer werkte solistisch mee aan diverse CD-opnames in repertoire van onder meer Mozart, Gorecki, Stravinsky en Bernstein. Hij is lid van het Fodor Kwintet en hoofdvakdocent aan het Sweelinck Conservatorium te Amsterdam.

Het is verleidelijk om het opus 127 van Dmitri Sjostakovitsj (1906-1975), de *Zeven romances* op gedichten van Alexandr Blok uit 1967 in verband te brengen met het *Quatuor pour la fin du temps* dat Olivier Messiaen (1908-1992) ruim een kwart eeuw eerder voltooide. Neem de ongebruikelijke bezetting van beide stukken: een pianotrio uitgebreid met respectievelijk stem en klarinet. Dan is er de meerdelige vorm waarin de verschillende combinaties die deze bezettingen toestaan, afwisselend worden gebruikt. Een vorm die in de kamermuziek geen precedents kent. Beide stukken moeten gerekend worden tot het beste dat deze componisten hebben gemaakt. Gevoegd bij het gegeven dat ze ontstonden in een moeilijke levensfase van hun schepper en gelet op hun programmatische opzet, is er voldoende aanleiding om te speculeren over een mogelijke samenhang.

De onstaansgeschiedenis van het *Quatuor pour la fin du temps* is uitzonderlijk. Messiaen schreef het werk in gevangenschap. De première vond plaats op 15 januari 1941 in Stalag VIII A, een kamp in het oosten van het toenmalige Duitsland. "Nooit is mijn muziek beluisterd met evenveel aandacht en begrip als bij die gelegenheid", zou de componist later zeggen en de gedachte alleen al aan vijfduizend verkleumde krijgsgevangenen én hun bewakers die deze muziek door de componist en drie medegevangenen op schamele instrumenten horen uitvoeren, verleent aan het werk een mythische betekenis.

Toch kan dit *Quatuor* niet enkel worden geduid door de omstandigheden waaronder het is ontstaan. Niets minder dan het einde der tijden wordt hier bezongen, maar Messiaen bedient zich van technieken die vooruitlopen op zijn latere oeuvre. In het *Quatuor* verschijnen voor het eerst de merel en de nachtegaal en daarmee de vele vogels die het latere werk van Messiaen zullen bevolken. Het naast elkaar gebruiken van toonsystemen die hun wortels hebben in zowel de Indiase en Gregoriaanse traditie als de moderne Westerse stemming, een geraffineerde afwisseling van een- en meerstemmigheid, het verbinden van harmonische wisselingen aan extreme tempi, de associatie van klank met kleuren,

het spel met rythmische gelaagdheden; hier zijn voor het eerst alle ingrediënten aanwezig van de muziek die Messiaen tot een van de grootste componisten van zijn tijd zullen maken.

Het *Quatuor* alleen te zien als een blauwdruk voor zijn latere componeren, zou echter geen recht doen aan de ervaring die het de luisteraar bezorgt. Hoewel het een van de eerste stukken is die Messiaen niet voor de kerk maar voor de kamermuziekzaal maakte, is het werk bovenal de uiting van een onwankelbaar godsvertrouwen. Het voorwoord in de partituur en de titels van de delen verwijzen naar de Apocalyps uit hoofdstuk X in de Openbaringen van Johannes. Een engel, voorafgegaan door zeven trompetten verkondigt het einde der tijden. Het aardse bestaan wordt door vogels bezongen, heeft de kleuren van de regenboog maar kent ook de afgronden die een mens in volstrekte afzondering kan ervaren. Er volgt een loflied op de eeuwigheid van Jezus. Aangekondigd door trompetgeschal en gongslagen luidt uiteindelijk de boodschap van Messiaen: het Woord is vlees geworden, Jezus is onsterfelijk!

Aleksandr Blok (1880-1921) was even de meest gevierde dichter van Rusland, maar het vergelijken van twaalf rode gardisten en hun voorman in een van zijn gedichten met Jezus en diens twaalf apostelen, bezorgde hem van meet af aan een ongemakkelijke positie in revolutionaire kringen. Misschien dat hij daarom tot de verbeelding sprak van de zieke Dmitri Sjostakovitsj. Na een hartaanval en afgemat door een spierziekte, was de componist maandenlang niet in staat ook maar een noot op papier te zetten. In de winter van 1966 hervond hij zijn krachten door het lezen van de poëzie van Blok. Een eerste gedicht zette hij op verzoek van Mstislav Rostropovitsj voor sopraan en cello om te kunnen worden vertolkt door de cellist en diens vrouw Galina Visjnevskaja. "Maar toen ik het tweede lied begon, had ik ineens een piano nodig en daarna een viool..." zou Sjostakovitsj later ter verontschuldiging voor de ongebruikelijke bezetting van deze cyclus verklaren. Pas in het laatste lied klinken sopraan en alle instrumenten gezamenlijk. Een hoogtepunt dat zich als het credo van de dan

zestigjarige componist laat beluisteren.

De Zeven romances op gedichten van Aleksandr Blok getuigen van de moeilijkste momenten in het bestaan van de componist. De suite kan zich qua vormbeheersing en expressie meten met het *Quatuor*. Zou het kunnen dat Sjostakovitsj zich heeft laten inspireren door Messiaen? Er bestaat daarvoor geen enkele aanwijzing. Sterker nog, de muziek van de Franse meester was door de waakhonden van Stalin in de ban gedaan en zou daardoor niet in de Sovjet-Unie hebben kunnen doordringen. Maar waarom iets verbieden als het onbekend zou zijn? Zouden Sjostakovitsj en zijn muzikale vrienden werkelijk geen kennis gehad hebben van het werk van Messiaen?

Hoe verschillend ook van muzikale taal, beide componisten vereerden Alban Berg, maker van de *Lyrische Suite*, een strijkkwartet uit 1926 in zes delen. Ook een werk van ongemeen heftige expressie met naar we nu weten een verborgen programma over een afgewezen liefde. Tot de schaarse bezittingen van Messiaen in zijn gevangenschap hoorde een partituur van deze *Lyrische Suite*. Onwillekeurig roepen de droge kwarten van de piano in de laatste maten van Sjostakovitsj' liederen de laatste noten van de altviool in Berg's Suite in herinnering.

Zulke associaties worden uitgelokt door deze mijlpalen van de twintigste-eeuwse kamermuziek samen te presenteren. Het moge inspireren tot nader onderzoek van historici. Maar men kan er ook genoeg mee nemen dat hier alleen het bewijs geleverd wordt dat muziek onder de moeilijkste levensomstandigheden zingend kan zijn. Zowel voor de luisteraar als voor de schepper ervan.

Renee Jonker

Zeven gedichten van Aleksandr Blok

Het lied van Ophelia

Bij het afscheid van jouw liefde,
bezwoer jij, mijn vriend,
te blijven beminnen
en in den vreemde woord te houden!

Daar, ver van gelukkig Denemarken,
is het land in mist gehuld...
Een woedende golf spoelt kolkend
tranen van de rots...

Mijn lieve soldaat keert niet terug
geheel gehuld in zilver.
Traag wuiven uit het graf,
zijn lint en de zwarte pluim...

Gamajoen, de profeetvogel

Over de eindeloze watervlakten
purper in het avondlicht
zingt hij zijn voorspellingen,
te zwak om op te vliegen.

Hij voorspelt het Tatarenjuk,
hij voorspelt bloedige executies,
een aardbeving, hongersnood en brand.
Het kwaad zal heersen over rechtvaardigen.

In de ban van zijn voorspelling
gloeit liefdevol zijn fraai gelaat,
maar aan de lippen van de waarheid
kleeft geronnen bloed!

Wij waren samen

Wij waren samen, ik weet het nog...
De nacht onrustig, er zong een viool...
Jij was de mijne in die dagen,
mooier met het uur.

Door het zachte spel der snaren,
door het geheim van je glimlach,
vroegen je lippen om een kus,
en je hart om de klank van een viool...

De stad slaapt

De stad slaapt, in nevelen gehuld.
Lantaarns zijn nauwelijks zichtbaar...
Daar, aan de overkant van de Njeva
zie ik de weerschijn van de dageraad...

In die verre weerkaatsing,
in dat schijnsel van vuur,
verbergt zich het ontwaken
van mijn droevige dagen...

Storm

Oh, hoe waanzinnig loeit en raast
de ziedende storm langs het raam.
Wolken jagen, het giet
en gierend huilt de wind!

De nacht is vreselijk! In zo'n nacht
beklaag ik allen zonder schuilplaats
en mededogen drijft me
in de natte armen van de kou!

Te strijden met regen en duister
te delen in het lot van wie lijdt...
Oh, hoe waanzinnig loeit de wind,
smachtend langs mijn raam!

Geheime tekens

Geheime tekens gloeien,
op een oude blinde muur.
Gouden en rode vlekken
bezwaren mijn slaap.

Ik verberg me in nachtelijke grotten
en weet van geen wrede wonderen.
In het ochtendgloren schouwen blauwe chimaeren
in de azuren spiegel van de hemel.

Ik vlucht in vervlogen momenten,
sluit mijn ogen van angst.
Op de bladzij van een boek dat kil wordt,
ligt een gouden meisjeshaar.

Het hemelgewelf daalt boven mij neder,
een zwarte droom beklemmt mijn borst.
Mijn voorbestemde einde is nabij,
met brand en oorlog in het verschiet.

Muziek

's Nachts, als onrust slaapt
en de stad in nevelen verdwijnt,
oh, hoeveel muziek is er dan bij God,
wat een klanken op aarde!

Wat is de levensstorm
als jouw rozen
voor mij bloeien en gloeien!
Wat zijn mensentranen
als de zonsondergang rood kleurt!

Ontvang, heerseres van het heelal,
door bloed, door smart, doorheen het graf,
de schuimende beker vol laatste passie
van jouw onwaardige slaaf!

recording: Mediatrack

producer: Tom Peeters

balance engineer, digital mastering and editing: Arnout Probst

location: Renswoude

date: may 2000

piano: Fazioli 308

tuner: Evert Snel

photography: Marco Borggreve

design: Karin Meijlink

logo: Angenelle Thijssen

© Cobra Records: www.cobrarecords.com

© Mediatrack: www.mediatrack.nl